

De eenvoudige basale ontmoeting.

Ontmoeten in Van Dales woordenboek:

- toevallig tegenkomen
- (van lijnen) een punt met een andere lijn of met een vlak gemeen hebben
- volgens afspraak samenkomen met ...

Er is in de geschiedenis van de Basale Stimulatie snel wat ongemak ontstaan bij het woord 'stimulatie'. Stimulatie zou kunnen veronderstellen dat, wanneer je op de juiste manier prikkels aanbiedt, de persoon zich verder zal ontwikkelen. In het begin hebben we dat ook wel gedacht. Wat waren we blij met de activiteiten en de materialen die Fröhlich ons voorstelde. De pedagogische ambitie vierde hoogtij.

Dat was een te grote ambitie. Stilaan zagen we in dat we onze gasten niet zozeer hielpen op weg naar een hogere zelfredzaamheid, maar wel om met meer gemak in de wereld te staan, om met meer openheid de gebeurtenissen rondom hen te volgen en te beïnvloeden. Fröhlich noemt dat 'horizontale' ontwikkeling. Dat helpt sommige kinderen en volwassenen natuurlijk juist wel om nog stapjes vooruit te zetten.

Stimulatie is niet verdwenen, maar wordt nu meer gekaderd in de ontmoeting met de persoon. Ontmoeting met een persoon met ernstige meervoudige beperkingen is niet vanzelfsprekend. Ik vraag vaak bij het begin van een vorming naar wat de deelnemers ongerust maakt in hun werk met personen met zeer ernstige beperkingen. En dan krijg ik stevast als antwoord: "We begrijpen elkaar niet" of "Ik probeer soms te helpen om nadien vast te stellen dat ik het ongemak nog vergroot heb". Inderdaad, mekaar begrijpen zonder een enkel woord is moeilijk. En toch lukt het veel ouders en professionelen om op dezelfde golflengte van de persoon te komen en in onderlinge verstandhouding samen door het leven te gaan.

De ontmoeting speelt zich vooral af in het samen doen. Tijdens het samen bezig zijn (verzorging, eten geven, wandelen, crea, ...) gaat de begeleider na hoe de persoon de activiteit beleeft. Blijft hij ontspannen? Komt er opwinding? Kan hij volgen wat er gebeurt? Soms vertragen ze even de actie om samen vast te stellen hoever ze staan.

Bepaalde personen zijn op zo'n moment geholpen door een discrete stimulatie in één van de traditionele basale gebieden: een stevige aanraking, eventueel met trilling of een kleine gezamenlijke beweging. Het kan ook helpen om de reactie van de persoon te spiegelen. Zo ervaart hij scherper zijn beleving en kan hij die beter uitdrukken.

Op die manier komen levendige gewoonten tot stand die 'goed genoeg' zijn, want gebaseerd op onderlinge afstemming, op ontmoeting.

Toen we in de jaren negentig vroegen aan Fröhlich om de term basaal uit te leggen, antwoordde hij dat er in het concept geen vereisten zijn op vlak van competenties. Dat betekent dat iedereen, ongeacht zijn beperking, kan genieten van Basale Stimulatie. Ook de vroeggeboren baby, ook de persoon in een diepe coma. De enige noodzakelijke competentie is in leven zijn.

Leg hiernaast nu de beroemde stelling van Watzlavick over de onontkoombaarheid van communicatie: je kunt niet niet communiceren. Wanneer twee mensen samen zijn, is er communicatie. Het is nuttig om dit goed te beseffen. Van zodra we samen zijn, communiceren we. Ook als we snel een verzorging afwerken volgens een bepaalde techniek. Er is altijd inbreng van beide partners.

Het is nuttig om ons af te vragen als begeleider hoe dat bij onszelf verloopt: hoe ik bijdraag aan de ontmoeting, aan de dialoog en hoe de persoon daarin bijdraagt.

Dit is niet zo eenvoudig als het lijkt. We vinden het gemakkelijker om de kenmerken van een persoon te omschrijven dan de kenmerken van de communicatie met hem. We hebben het ook zo geleerd: de persoon observeren en dat neerschrijven in al dan niet voorgeprogrammeerde schema's. Dat is op zich interessant. We zijn natuurlijk nieuwsgierig om te weten hoe een persoon die zo anders dan wij, functioneert. Zo'n schema biedt een zeker houvast maar kan ook leiden tot overhaaste interpretaties, die niet altijd relevant zijn voor het dagelijkse samenleven met de persoon.

Woorden vinden om de processen te beschrijven van hoe we samen met de persoon het leven vorm geven is moeilijker. We moeten hierbij ook over onszelf praten en dat is hoe dan ook gevoelig. Het is echter niet alleen woorden vinden voor onszelf en voor de persoon maar ook voor de manieren waarop we elkaar wederzijds beïnvloeden en zo doenbare gewoonten creëren. We geven samen al doende zin aan het leven van alledag.

Als we die gewoonten nu samen met de persoon kunnen beleven en die beleving echt delen, brengen we dynamiek in de ontmoeting. Een eenvoudig voorbeeld is bij het begin van het tandenpoetsen elk om beurt ruiken aan de tandpasta, en dan kijken naar elkaar en afstemming vinden in de mimiek en/of in de spierspanning. Zo geven we samen betekenis aan iets. We zorgen voor 'levende routines', die kunnen evolueren.

De structuur van een basale ontmoeting.

Basale Stimulatie heeft voor veel mensen een imago van zachtheid, een beetje soft. Reeds vroeg stelde Fröhlich dat niet zachtheid het essentiële kenmerk is van het concept maar eerder de tijd. Daarmee bedoelt hij de tijd die nodig is om tot ontmoeting te komen. Daarenboven wordt, wanneer we het over aanraking hebben, steeds gewezen op de noodzaak van een duidelijke aanraking, liefst met volle hand en met voelbare druk. Dus: niet te zacht.

We begrijpen momenteel beter de structurele aspecten van de basale benadering, de verschillende tijden van een basale dialoog: de begroeting, de gezamenlijke activiteit en het afscheid.

1. De begroeting.

Om elkaar te ontmoeten moet je elkaar eerst vinden op een gemeenschappelijke golflengte. Daar bouwen we een brug. Dikwijls komt dat snel en spontaan wanneer we de persoon aanspreken en hij zich naar ons richt met een min of meer ontspannen blik. Dit is belangrijk: we zien dat de persoon zich organiseert en zich vanuit zichzelf naar ons richt. Dan weten we beiden dat het contact verder kan uitgebouwd worden.

Bij sommige personen verloopt dit minder vanzelfsprekend en proberen we na de aanspreking contact te leggen met een initiële aanraking. Dit is een duidelijke, langzame aanraking op de schouder of de arm of nog een andere afgesproken plaats op het lichaam, waar de persoon aanraking doorgaans goed verdraagt. Soms zijn enkele seconden voldoende, soms is het aangewezen om de ontmoeting blijvend te ondersteunen met een aanraking.

Een brug bouwen, hoe kunnen we dat begrijpen?

Wanneer we een vriend tegenkomen vragen we na een handdruk of zoen vaak: "Hoe gaat het met je?" Dan ontspint zich een kort snuffelgesprek waarbij we elkaar informeren over onze

actuele toestand: iets over de gezondheid, over thuis of het werk of de kinderen. Eén of twee minuten volstaan en dan gaan we weer verder.

Zo'n gesprek kunnen we niet voeren met een persoon met ernstige meervoudige beperking. Communiceren op zijn golflengte gaat over spierspanning, ademritme, opwinding, gezichtsuitdrukking, zelfstimulering en nog andere aspecten die nauw verbonden zijn met zijn lichaamsbeleving.

"Hoe gaat het met je?", vragen we als aanzet tot een uitwisseling waarbij woord en gebaar samen gaan.

Dan kan het op de volgende manieren gaan:

"Ik zie dat je rustig zit, je hand losjes op je tafel. Geven we elkaar een hand?" En dan kunnen we bijv. de vingertoppen even aantikken om beweging uit te lokken, of we strijken met vaste hand van de schouders over de arm en we laten zijn hand in de onze glijden om dan even te wachten op een kleine beweging. Dit alles terwijl we eenvoudig zeggen wat we doen.

Of:

"Maar jij toch, zo gespannen vandaag, je vuisten onder je kin en je biceps in een bolletje." En dan leggen we met een uitdrukking van bewondering onze hand op de gespannen spieren en we helpen hem even in zijn houding door met onze handen mee druk te geven op de armen in de richting van de borstkas. We erkennen de persoon in zijn houding. "Ja, zo ken ik je, zo zie ik je vaak. Ik denk dan: zoveel moeite dat je daarvoor opbrengt. Respect voor je inzet."

Of:

"De handjes zijn lekker? Ik zou het denken als ik je er zo aan zie likken en zachtjes bijten." En dan leggen we onze hand op de zijne en we blijven zo even in de omgeving van de mond. We erkennen zijn zelfstimulering in woord en gebaar. We hopen dat hij de erkenning echt ervaart.

Of:

"Wel, op het gemak een beetje schommelen met je hoofd in je hoofdsteun? Dat is toch echt een geliefde bezigheid van je. Word je daarvan niet een beetje ijl in je hoofd? Of is dat net fijn? Ik ben echt curieus." En dan kunnen we dat schommelen met het hoofd spiegelen terwijl we voor hem zitten. Of we leggen onze hand in zijn nek en helpen even mee in de beweging. We nemen als begeleider deel aan een beweging van de persoon. We geven die beweging samen betekenis door het tonen van onze beleving.

Een begroeting in de belevingswereld van de persoon is op het eerste zicht wat vreemd. We zijn er lang van uitgegaan dat aandacht voor een pathologische houding of voor een stereotiep gedrag alleen maar leidde tot versterking ervan. En dat moest tot elke prijs vermeden worden. Nu beseffen we dat elke gewoontehouding en elke zelfstimulerende gewoonte voor een persoon kostbare aspecten zijn van zijn leven. Dit negeren of zomaar afbreken geeft telkens een knauw aan het vertrouwen in de ontmoeting en in zichzelf. De persoon blijft eenzaam achter: wat hij toont wordt niet gezien of afgekeurd.

Door het te aanvaarden en te bevestigen creëren we ruimte. Wij, dat wil zeggen de begeleider en de persoon zelf, staan stil bij een belangrijk aspect. Het neemt plaats in hun beider bewustzijn. Het is voor de persoon niet meer alleen een gewoonte waar hij haast automatisch in verzeilt. Hij beleeft het ten volle en deelt het. Daardoor is het minder dwingend en komt er mogelijk plaats voor iets nieuws.

We kunnen dit al redenerend misschien wel goed begrijpen, het blijft in de praktijk vaak een moeilijke, weerbarstige klip. We zijn het zo geleerd om snel een houding te verbeteren of om snel zelfstimulering af te breken. Er bij stilstaan brengt ons van ons stuk. Sommige

begeleiders vrezen dat de persoon zich uitgelachen zal voelen wanneer we zijn hoge spierspanning of zijn zelfstimulering waarderen. Voor anderen is het te onbelangrijk om er als welmenende opvoeder of therapeut mee bezig te zijn. Ze zien het als tijdverlies.

Een begroeting op gelijk niveau vraagt natuurlijk een beetje tijd. Het is echter nuttige tijd. We kunnen het beschouwen als een 'directe omweg' via de persoon zelf in de aanzet naar een gezamenlijke activiteit. Na de afstemming is er natuurlijk volop ruimte om vanuit onze kennis en ervaring te zoeken naar andere houdingen en om interessante activiteiten voor te stellen.

2. De gezamenlijke activiteit.

Ooit vertelde een opvoedster me: "Voor ik de Basale Stimulatie kende, gaf ik de kinderen dikwijls speelgoed. Ik denk dat zij vaak niet zullen beseft hebben dat het in hun hand was dat ik een speelgoedje drukte. Ik zorg er nu eerst voor dat zij goed weten waar ze zijn en dat hun hand hun hand is. Ik stop nooit nog iets zomaar in hun hand, ik laat ze er zelf naartoe bewegen, als is het soms maar met één vinger."

Hier komen we bij een belangrijk principe van de Basale Stimulatie: het vertrekpunt is de totale lichaamsbeleving, van daaruit kunnen we evolueren naar meer specifieke beleving met de ogen, de handen, de voeten, ...

Hoe maken we dit concreet? M.a.w. hoe zorgen we ervoor dat de persoon eerst zijn gehele lijf ervaart van hoofd tot voeten? Een eenvoudige mogelijkheid is met de persoon nagaan waar hij zich bevindt. We stellen hem de vraag: "Waar ben je nu?"

Misschien weet hij inderdaad wel dat hij bijv. op de badrooster in de badkamer ligt. De vraag gaat echter verder dan met het verstand weten in welke ruimte men is. Het is ook voelen dat ik in mijn stoel zit, met mijn handen op het tafelblad, mijn voeten op een voetensteun, mijn hoofd tegen een hoofdsteun. Of voelen dat ik in bed of op het verzorgingskussen lig, waar mijn voeten kunnen uitglijden tot tegen de voetenrand en ik met mijn hand de rand kan voelen.

Dit alles kunnen we samen nagaan met eenvoudige bewegingen op initiatief van de persoon of op gedeeld initiatief. Het lijkt bijna te vanzelfsprekend om er aandacht aan te besteden maar dat is het niet. De meeste personen met ernstige meervoudige beperkingen gaan hier graag op in. Het is ook van groot belang voor hen: zich op het gemak voelen in de directe omgeving is niet zomaar verworven. Het is voor velen een belangrijk levensthema. Ze zijn blij wanneer ze die bezorgdheid kunnen delen en samen met een begeleider zoeken naar meer comfort.

Jan is meestal opgetogen wanneer hij met de tillift uit de stoel naar de verzorgingstafel gaat. Hij landt zacht: eerst de voeten, dan de stuit, de rug en ten slotte het hoofd op een kussen. Ik breng zijn handen bijeen op zijn buik en geef een kleine schommelbeweging. Jan glimlacht, hij voelt de verzorgingstafel onder zich. Ik stel hem voor om enkele keren te 'springen'. Ik ga met mijn arm onder zijn knieën en plooi zijn benen terwijl hij met zijn voeten op de tafel blijft. Dan vraag ik hem om mee te tellen: één, twee en op drie gaan de benen de lucht in om met een plofje terug te landen. Een trilling gaat van voet tot bekken door zijn benen. We doen dat enkele keren. Ten slotte laat ik de voeten uitglijden op de tafel en beginnen we aan de verzorging.

En dan gaan we op weg in de eigenlijke activiteit. Het gebeurt dat door een plotse pijn of een onverwacht geluid de persoon zich opspant en zo de draad van de activiteit verliest. Dan kunnen we niet anders dan terugkeren naar de totale lichaamsbeleving om van daaruit terug specifieke aandacht op te bouwen, hetzij naar de bron van de pijn, hetzij om de activiteit voort te zetten.

Dit regelmatig heen en terug gaan naar de persoon in zijn globale lichaamsbeleving is de essentiële structuur van de basale ontmoeting. In antwoord op signalen van de persoon proberen we samen om de gedeelde aandacht te herstellen. De persoon ervaart dat zijn signalen ernstig genomen worden en wint daardoor aan vertrouwen in ons en in zichzelf. We ondersteunen hem om terug zichzelf in kalmte aan te treffen in de directe omgeving. Dit is de grondslag van elk leren. Zonder kalme aandacht kun je niet leren.

Deze structuur van lichaamsgebonden ontmoeten bouwen we op met behulp van de tijd. Door regelmatig het bezig-zijn te vertragen en de aanwezigheid van de persoon af te toetsen, krijgt hij even de tijd om te tonen hoe hij er bij zit of ligt. Dat is voor de persoon telkens een moment van bewustzijn (en dus ook een leermoment): ‘ik ervaar mezelf bij jou in de directe omgeving’. De herhaling van dergelijke momenten zorgen voor een veilige hechting. De persoon ervaart een geruststellend ritme in de activiteit. Hij weet dat er naar hem geluisterd wordt.

Jan ligt op zijn rug met zijn gezicht naar links (weg van mij) gekeerd. Zo ligt hij het comfortabelst. Om een verse luier onder hem te leggen moet ik hem op zijn zij draaien. Ik zeg dat ik hem naar mij zal draaien. Hij glimlacht. Ik leg mijn handen op zijn linker schouder en heup. En dan tel ik tot drie. Bij de eerste twee tellen maak ik een begin van beweging om hem bij de derde voorzichtig naar mij toe te draaien. Zijn hoofd blijft eerst een beetje hangen om dan met een langzame zwier achter te komen. Jan houdt het hele traject zijn ogen open en volgt met een ontspannen blik. Hij ligt graag even op zijn linkerzijde omdat hij van daar overzicht heeft in de hele badkamer. Ik beklemtoon zijn houding in zijlig met enkele kleine bewegingen tussen schouder en bekken.

Dit zijn gewoonten die ik met Jan opgebouwd heb. Ik ben daarbij vooral uitgegaan van zijn mimiek, zijn spierspanning, zijn ademritme. Die gewoonten zijn onze verbindende acties. Ze zijn stevig, ze helpen ons. Er zit heel wat routine in, ook in de communicatieve momenten waarin we de lichte spanning (voorafgaand aan een beweging) en de ontspanning delen. Elke collega heeft een net iets andere gewoonte opgebouwd met Jan. Iemand zingt veel, een ander praat meer en gaat iets sneller, nog een ander is eerder stil, ... Maar elk van ons neemt de nodige tijd zodat Jan kan volgen en tonen wat hij graag heeft. Je zou kunnen zeggen: “We hebben leren traag werken, op het ritme van Jan, in de korte tijd die we voor een verzorging ter beschikking hebben.”

Jan voelt zich niet verloren. Hij vindt zichzelf in de goeddelijke aandacht, die hij samen met zijn begeleider creëert.

Techniek en attitude, savoir-faire en savoir-être.

Basale Stimulatie brengt deze twee aspecten samen.

Er zijn de technieken van aanraking, van samen bewegen, van trilling aanbieden, e.a.

Er zijn de algemene principes: eerst het globale lichaam en van daaruit meer specifieke ervaring, werken op het ritme van de persoon, e.a.

De technieken kunnen geleerd en geoefend worden, de principes bediscussieerd en ingepast in het persoonlijk ondersteuningsplan van de persoon. Hierover gaan teams meestal akkoord.

Daarna komt het er voor elke medewerker op aan om dit een eigen plaats te geven in zijn dagelijks concreet handelen. En dit verschilt van begeleider tot begeleider naargelang o.a.:

- zijn psychomotorische vaardigheden. Deze worden niet zelden overschat.
- zijn psychosociale achtergrond. Niet iedereen kan even gemakkelijk geduld en aandacht opbrengen.

De attitude kan niet aangeleerd en geoefend worden als een techniek. Overtuigen met argumenten werkt niet. Teams die dit proberen komen in een impasse terecht. Elke begeleider verwerft dit op zijn tempo en op zijn manier. Dit zal vlotter verlopen in teams met een open samenwerking, waar men van mening kan verschillen, waar de disciplines al eens op elkaars terrein komen. En vooral: waar men nieuwsgierig is naar wat de collega opbouwt met de persoon en waar men de vreugde om een geslaagde ontmoeting deelt met elkaar.

Wanneer er wat extra tijd is, kunnen we de ontmoeting met de persoon specifieker maken. We hebben de persoon begroet en tezeldertijd gewaardeerd in zijn houding en in zijn gewone zelfstimulerende manier van doen. Hij kreeg tijd om van kop tot teen thuis te komen op de verzorgingstafel en deel te nemen aan een zijwaartse draai. Nu kunnen we nog wat verder gaan in de ervaring van het eigen lichaam.

We gaan Jans gezicht verfrissen. Hij weet al wat er gaat gebeuren wanneer ik de washand onder het stromend water hou, een beetje uitwring en er mee afkom. Hij keurt eerst de temperatuur van het water met zijn rechterhand en dan wrijf ik langzaam over zijn gezicht: van voorhoofd tot kin langs verschillende wegen. En dan is het zijn beurt. Ik doe de washand over zijn rechterhand en met mijn hand op de zijne gaan we richting voorhoofd van waar we langzaam over zijn gezicht wrijven. Hij is aandachtig. De tweede keer laat ik zijn hand los op zijn voorhoofd. Hij trekt hem snel en met grote spanningstoename weg. We herbeginnen en nu laat hij zijn hand langer liggen. Zijn blik is ernstig. Hij glijdt met zijn hand langzaam over zijn gezicht. Hij smakt even wanneer hij zijn lippen beroert. We genieten samen nog een beetje na. Ik breng zijn beide handen samen op zijn buik. Ik kan hem alleen maar prijzen voor zo'n intense actie.

Jan is zelf actief in dit voorbeeld. Na een gezamenlijke voorbereiding beweegt hij zelf met zijn hand over zijn gezicht. Het is weliswaar een beweging, gestuurd vanuit zijn globale spasticiteit maar het laat hem toe om zichzelf te voelen en hij vindt het interessant. Hij beleeft zijn lichaams-ik. Jan leert op zo'n moment over zichzelf. Hij krijgt even de tijd om in gedeelde aandacht wat hij beleefd en geleerd heeft een plaats te geven in zijn geheugen.

3. Het afscheid.

Het samenzijn wordt afgebouwd. Elkeen keert terug naar de eigen bezigheid. We maken dit duidelijk met woord en met gebaar. De initiële aanraking kondigt nu het afscheid aan. We begeleiden persoon naar een vertrouwde plek, waar hij zijn vertrouwde zelfactiviteiten weer kan opnemen. De ontmoeting komt nu op waakvlamniveau.

De inhoud van de basale ontmoeting.

Fröhlich zei ons ooit: "Om te communiceren moet je minstens met twee zijn. Onze eerste zorg bestaat er uit dat we de persoon helpen om er te zijn."

Dit is een accuraat antwoord op de vraag waar een basale ontmoeting eigenlijk over gaat. Het is geen klassieke informatieoverdracht zoals in een gewoon gesprek tussen twee mensen. Het

gaat over twee mensen die proberen een toestand te creëren waarin ze een poos kalm samen zijn. Dat is bij een persoon met ernstige meervoudige beperkingen regelmatig bedreigd. En dan is het samen zoeken:

- vaak eerst in het lichaam: de pijn, de houding, de ademhaling, ...
- in de omgeving: te fel of te weinig licht, te sterke of te plotse geluiden, knellende schoenen, het schurend etiket van een T-shirt.
- in het verloop van de activiteit: te snel, afwijkend van de gewoonte, ...

Altijd eerst erkennen, de persoon laten tonen wat hij voelt en vervolgens zoeken naar meer comfort vanuit een samenhangend lichaamsgevoel.

En dan als het ware tot een akkoord komen. Jij en ik weten nu: “Zo kunnen we samen zijn, zo gaan we verder door de dag”. Dat herkennen we, dat onthouden we.

Besluit.

De basale ontmoeting is de fundering van de relatie met een persoon met ernstige meervoudige beperkingen.

Het is de bron van erkenning van de persoon als mede-zingevoelende in het samenleven, in het voortdurend zoeken naar een beetje gemak en begrip van het dagelijkse gebeuren.

Het is gestructureerd: eerst in de begroeting in zijn leefwereld en verder in het regelmatig heen en weer gaan tussen globaal welbevinden en een meer specifieke (leer)ervaring.

Het is eenvoudig omdat het over elementaire lichaamsgebonden inhoud gaat: een comfortabele houding, ademruimte, het verloop van een activiteit kunnen volgen, ... Het is samen ontdekken van en deelnemen aan de wijsheid van het dagelijkse leven.

Het is voor en van iedereen, ouder of begeleider, specialist of losse medewerker. Vanaf het eerste contact of ontmoeting bouwt elkeen aan een gezamenlijk verhaal.

Laten we de basale ontmoeting ondanks de grote eenvoud ernstig nemen.

Philip Vanmaekelbergh

Februari 2021

Bibliografie:

Bienstein, C, Fröhlich, A, (2021): Basale Stimulation in der Pflege, Bern.

Büker, U. (2014): Kommunizieren durch berühren, Düsseldorf.

Büker, U., Ewers, I., Klüss, A., (2013): Berührungspunkte, Kinderzentrum Pelzerhaken.

Bullinger, A. (2004): Le développement sensori-moteur de l'enfant et ses avatars, Ramonville Saint-Agne.

De Groef J. (2010): De instelling als “good enough mother”, Visieteksten Zonnelied, Borchtlombeek.

De Jaegher, H. (2016): Deelnemend zin-geven, Stroomtheoretisch Bulletin, Antwerpen.

De Jaegher, H. (2018): Denken over liefde hoeft geen schrik aan te jagen, Borgerhout.

Delion, P. (2013): Ecouter, soigner, Paris.

Fröhlich, A, (2014): Activités de la vie journalière de l'enfant gravement handicapé, Bruxelles.

Fröhlich, A. (2015): Basale Stimulation, Düsseldorf.

Fröhlich, A. (2015): Basaal Leven, uitgave VSBS.

Golse, B. (2020): Le bébé, du sentiment d'être au sentiment d'exister, Toulouse.

Pagano, C. (2020): La stimulation Basale, Toulouse.
Rofidal, T., Pagano, C., (2018): Projet individuel et Stimulation Basale, Toulouse.
Saulus, G. (2009): Le concept d'éprouvé d'existence, CAIRN.INFO.
Van Goidsenhoven L., De Schauwer E., (2020): Listening beyond words: swinging together, Scandinavian journal of disability research, 22:1, p. 330-339.
Vanmaekelbergh, P., (2017): Basale Stimulatie, een orthopedagogisch project, tijdschrift VtvO, jg. 36, nr. 3.

Website VSBS: www.basale-stimulatie.be